

Hannäs Hembygdsförening skaffar ångmaskin

av

Carl-Erik Ståhlbom

1976

Niklas Nygren, Karl-Erik Ståhlbom, Bror Nygren, Lars-Evert Persson och Agne Engstrand.

Valle Karlsson gör de sista beräkningarna före lastningen, så att vare sig lokomobilen eller medhjälparna riskeras att komma till skada.

Hannäs Hembygdsförening skaffar ångmaskin

Då det inte finns några nya att köpa, så har vi fått nöja oss med en begagnad med hela sjuttio år på nacken, en lokomobil Munktell 1907. I år har den fått vila sig, då den förre ägaren, Axel Dahlström, Stora Reffla, har gått ur tiden, men nästa år hoppas vi, att den åter skall vara i drift, då vid Hembygdsgården i Domarvik.

Stora Reffla är tvärtemot vad namnet säger, en liten gård, som tillhör Tryserums församling och som ligger vid gränsen till Hannäs, med Knappemåla i Hannäs på sin ena sida och med Lilla Reffla i Tryserum på en andra.

Axel Dahlström som ägde Stora Reffla och ovannämnda ångmaskin, från 1931 till sin död 1976, var känd som ett stort original. Historien om den sjuttioåriga ångmaskinen är en del av historien om Axel Dahlström, ty utan honom hade det inte funnits någon ångmaskin i Stora Reffla och utan ångmaskinen där, skulle vi ha glömt Axel Dahlström.

Axel Valfrid Dahlström från Ekerum, Misterhult i Småland, var född 1889. Han började folkskolan i Lilla Laxmar vid tio års ålder och fick ett mycket gott avgångsbetyg efter fyra års skolgång 1903. Sedan var det slut med skolbänken för honom liksom för så många andra fattiga barn, som blev tvungna att börja arbeta tidigt på bondgårdarna för att få sitt dagliga bröd. De efterlämnade betygen från bondgårdarna berättar en del om den slingrande vägen genom södra Sverige, men också om att han varit skötsam och omtyckt. Han hann också med att arbeta på gårdar i Tryserum och Hannäs, innan han köpte Stora Reffla år 1931.

Ett stort problem i våra dagar är de många människornas ensamhet; Dahlström tillhörde en annan typ av människa, han ville vara ensam. Stora Reffla blev för honom hans paradys på denna jorden, ty här fanns naturliga förutsättningar för att få vara i fred, En liten stuga omgiven av några åkerlyckor, allt omgivet av mäktig skog och osynligt från vägen.

Han hade ett gott förhållande med grannarna och blev aktad av dem som han kom i beröring med. Men ingen besökte honom mer än absolut nödvändigt, ty man respekterade hans önskan att få vara för sig själv. Han förblev ogift, men om också detta var hans önskan, vet vi inte.

Man skulle nu lätt kunna tro, att den som på detta sätt lever en enstörings liv, skulle vara främmande för vad som händer och sker i världen, men så var det inte med Dahlström, tvärtom. Vännerna berättade om honom, att var en läsande man som hade lärt sig en del engelska och tyska och som försökte lära sig esperato på gamla dagar. Han kunde berätta om gamla kulturer så att lyssnarna glömde både tid och rum. Han hade ett brinnande intresse för teknik. Han ville inte ha någon bil, men i Reffla köpte han en sådan, bara för att plocka sönder den och studera dess funktioner. Det var en tidig Ford. Dess primitiva tändsystem monterade han på ett trähjul, som han kunde handveva och få fram elektriskt ljus i en glödlampa. Detta var bara ett av hans experiment. Trähjulet finns i Domarvik.

När tiden kom för kärnkraft och månfärder, så blev han lidelsefullt intresserad av detta. När han var åttiofem år gammal tog han bussen till Oskarshamn, för att med egna ögon studera atomkraftverket där. Han gick där utanför det inhägnade området, studerande det utifrån, men han passade på och gick in då grindarna öppnades för en bil. Men han var iaktagen av en vakt vid radarskärmen, som naturligtvis tog honom för att vara en spion och som skyndade sig att möta honom. Men vid det följande samtalet med flera av personalen fick han dessa att häpna över hans kunskaper. De blev intresserade av den gamle och ovanlige mannen, tog väl hand om honom och de visade honom runt - detta var kanske det största ögonblicket i hans liv.

2

Innan kärnkraftverket startade i Oskarshamn, så hade han en teori om hur det borde provköras, nämligen med ångkraft, så att man såg hur allt fungerade, innan de enorma krafterna släpptes på. Denna hans åsikt kände några få till, men vem tar på allvar en åttiofemåringars teorier, vilken lever eremitliv inne i skogen. Men hans teori kom att besannas, ty i Väst-Tyskland lånade man ett ångfaryg, vars ångkraft slussades in i kraftverket, när detta provkördes.

Frågan är om inte Dahlström var ett snille, ty han hade så många underliga idéer, som snillen påstås ha. När han fällde skog på gården, så tog han bort alla stubbar efteråt och jämnade till marken efter såren i jorden. När han köpte sin moped, så plockade han sönder motorn och skruvade sedan samman den, för han ville ha kännedom om varje detalj.

Traktor och ångmaskin köpte han samma år som han kom till Reffla, 1931. Traktorn, en Fordson av 1923 års modell går fortfarande. Ångmaskinen, eller som den kallas av många, lokomobil, för att den är försedd med bärhjul, köpte han av Osvald Hellander i Häggebo. Den bevarade fraktsedeln berättar, att lokomobilen sändes per järnväg från Jonsbergs station den 13 juli 1931 till Birkekärr, varifrån den fraktades på spåret till Fallingeberg. Vikten beräknades till 2.500 kg, och fraktkostnaden var 49:25 kronor.

Lokomobilens vanligaste uppgift förr var att driva sågverk. Den var en billig kraftkälla, då den drevs med spån och träavfall. Den sköttes av en man som var eldare och maskinist. Den uppställdes då intill en sjö eller bäck. Enda nackdelen var att det ofta fodrades brandvakt nattetid, gnistor kunde ligga och pyra.

Men lokomobilen drev också tröskverk, innan tändkulemotorn kom och avlöste. Denne var mindre och lättare att flytta och utgjorde ingen brandrisk. När tröskverken drevs med lokomobil fick man använda linbockar mellan lokomobilen och tröskverket. Lokomobilen hade ett eller två remhjul. Ett av dessa hjul var linhjul, det hade en djup skåra, i vilken en ställina löpte. Ställinan gick till en rembock, som hade ett linhjul och ett remhjul. Från remhjulet gick remmen till tröskverket. På detta sätt kunde den eldfarliga ångmaskinen stå på betryggande avstånd från tröskverket och dess lättantändliga halm och boss.

Att flytta en lokomobil var ett spännande företag. Vanligen tillgick det så, att man spände ett par oxar eller hästar, med styrstång mellan sig, framför lokomobilen. Sedan spände man ett par bakom lokomobilen, även de med stång mellan sig men fastsatt så, att de där dragande djuren sköto på. I utförsbackarna krävdes det bromsare, en på varje sida som med bromsklossar bromsade bakhjulen.

Östgötabönder har berättat för mig hur mycket arbete det var regninga höstar att "planka" under ångmaskinen på blöta åkrar eller leriga gårdsplaner.

Det finns enstaka lokomobiler kvar, Dahlström hade den lilla modellen, den nu mest sällsynta av dem. Den hade han ställt på en berghäll, på betryggande avstånd från stugan men alltid i blickpunkten så fort han gick ut. På maskinens skorsten hade han en egen uppfinning, en bur med finmaskigt nät, som hindrade gnistor att fara omkring. På burens fanns ett plåttak, som hindrade regnet från att komma in i pipan. Han hade ett litet tröskverk, ett sådant som de hade till kör-vandringsverken. Han hade också en slipsten. Med ångmaskinens hjälp kunde han både tröska och slipa.

Han hade i en brant uppfört en ladugård med loge, ett hus som var sevärt. I ladugården fanns plats för en ko eller möjligen två. Men sista tiden hade han inga djur utan köpte sin mjölk av grannar boende långt därifrån.

2

Då ingen hört av honom på några dagar gick man till hans stuga och fann honom död på köksgolvet. En ovanlig person hade gått ur tiden. Men de som var hans vänner och förtrogna skulle inte glömma hans försynta, vänliga väsen, hans anspråkslösa person. Men samtidigt hade han ingett respekt.

Hur gick det då till då Hannäs Hembygdsförening kom i besittning av Dahlströms ångmaskin? Det började med att Yngve Boll, som själv ville bygga en ångmaskin i miniatyr för att driva en vanlig liten eka (och som också lyckades med att bygga en sådan) hade diskuterat sitt byggande med Dahlström. Boll berättade för undertecknad om Dahlströms ångmaskin vilket väckte mitt intresse. Vi åkte till den en dag, men då var Dahlström död sedan en tid tillbaka. En blick på stugan i vilken han bott visade att hans krafter under hans sista tid inte hade räckt till. Han hade varit uppe på taket för att ordna med tegelpannorna, på ett område var pannorna plockade i en hög. Övre delen av skorstenen var nerrasad. Han hade försökt rätta till det trasiga men hans krafter hade bara räckt en kort stund i taget.

Åsynen av ångmaskinen och hans anordningar runt den väckte både vemod och ett glödande intresse, i varje fall hos mej. På hemvägen sade vi till i Sjöberga Lanthandel hos Bror Nilsson, där vi räknade med att Dahlström varit kund. Nilsson var fästad vid Dahlström och intresserad av hans ångmaskin. Där fick jag adressen till Dahlströms brorson i Högsby i Småland. Brorsonen var kamrer på en bank där.

Så skrev jag ett långt brev till denne Dahlström i femtioårsåldern, där jag anmälde intresset för ångmaskinen, att Hembygdsföreningen ville köpa den, om priset var överkomligt, att vi bara ägde 6.000 i kassan, och att vi visste att ångmaskinen var värd mycket mer (det var vid denna tid som TV visade gamla ångmaskiner som bytt ägare, en köpare fick betala 30.000 kronor). Om vi fick köpa ångmaskinen så stannade den i den bygd där Dahlström levte större delen av sitt liv. I Domarvik skulle den beundras av många och väcka nostalgiska känslor, då den där skulle provköras vid samlingar. Tavlor skulle sättas upp som berättade något om Dahlström, och hans minne skulle därmed leva kvar.

Några dagar senare kom det telefon från Dahlström i Högsby till min arbetsplats på Facit Trä i Åtvidaberg. Hembygdsföreningens önskan hade väckt gensvar. Vi erbjöds ett byte; om föreningen murade ny skorsten ovan taket på stugan i Reffla, lade på helt tegel på taket på ett nytt underlag av papp och läkt, gjorde nya vindskivor, ny trappa till ingången, så fick vi i utbyte både ångmaskin, traktor och annat som kunde vara av intresse för oss. Med frivilligt idéellt arbete skulle vår kostnad bli låg, vi fick behålla det mesta av vår kassa.

En lördag med vackert sommarväder kom Dahlström till Reffla med ett skrivet avtal, som högtidligen skrevs på och bevittnades.

Så började en serie lördagar med frivilligt arbete av de intresserade som hade tid att hjälpa till. Vi hade med oss matsäck och vi hade roligt. Det var en sådan där upplevelse av gemenskap, där alla fick känna sig delaktiga och nyttiga, en upplevelse som man skulle önska att alla fick vara med om.

Så kom då den stora dagen då ångmaskinen och traktorn skulle flyttas till Domarvik. Valle Karlsson i Åtvidaberg, född i Hannäs och en stor hembygdsvän, åtog sig med glädje transporten. Han hade haft ett stort lastbilsåkeri men sålt det och övergått till grävmaskiner. Han hade en stor trailer och kom med denna till Reffla. Bara att komma till Reffla i den skogliga terrängen med den långa och klumpiga trailern var en prestation. Men Valle trivdes som bäst, när det var problem, för han älskade utmaningar av alla slag. Men han kom till berghällen och även därifrån med trailern full av diverse. Allt gick lyckligt och ingen eller inget kom till skada.

Valle är och var en vida känd person, som gav upphov till många historier, både verkliga och påhittade, här är en av de senare: Valle och Påven i Rom gick där på en gemensam promenad. Då vände sig de mötande om och såg efter dem och sa till varandra: "Vem va dä som Valle hadde i sällskap?"

Så kom då Dahlströms ångmaskin och veterantraktor till Domarvik, och båda går ibland inför beundrande åskådare. Och Dahlströms minne lever vidare, mycket bättre än med en aldrig så stilig gravvård.

Solvestad hösten 1976

Carl-Erik Ståhlbom